

АНОТАЦІЯ

Котов Богдан Володимирович. Управління підприємницькими ризиками. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність. – Національний університет «Одеська політехніка» МОН України, Одеса, 2023.

Дисертаційну роботу присвячено розв’язанню актуального наукового завдання щодо управління підприємницькими ризиками на прикладі підприємницьких структур сфери торгівлі.

У *вступі* міститься обґрунтування актуальності дослідження, визначення об’єкту, предмету, завдань і методів дослідження; зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами; основні положення наукової новизни та практичне значення одержаних результатів; особистий внесок здобувача.

У *першому розділі* «Теоретико-методологічні основи управління підприємницькими ризиками» досліджено зміст категорій «ризик» та «підприємницький ризик» й основних формуючих їх понять: «невизначеності», «ймовірності», «небезпеки» та «загрози»; надано загальну класифікацію ризиків та класифікацію підприємницьких ризиків за видами господарської діяльності; розкрито основні функції підприємницького ризику.

Висвітлено еволюцію ключових подій, формуючих концепцію ризик-менеджменту; з’ясовано сутність концепцій «управління ризиком» та «управління підприємницьким ризиком»; визначено основні принципи, структуру, етапи, підходи до управління підприємницькими ризиками; проаналізовано методи оцінки підприємницьких ризиків; розроблено концептуальну схему управління підприємницькими ризиками, орієнтовану на розробку ефективних стратегічних рішень шляхом вибору оптимальної

стратегії управління підприємницькими ризиками в умовах невизначеності бізнес середовища.

Досліджено та проаналізовано основні стандарти, методології та програми управління ризиком підприємницьких структур. Визначено, що підходи до організації процесу управління ризиками, представлені в стандартах, методологіях та програмах ризик-менеджменту, мають загальний, міжгалузевий характер і відрізняються різним рівнем деталізації.

Результати теоретичних досліджень виступили базою для подальшої оцінки підприємницьких ризиків та розробки ефективних стратегічних рішень щодо вдосконалення системи управління ними.

У *другому розділі* «Діагностика підприємницьких ризиків та ризикоутворюючого ландшафту підприємницької діяльності» досліджено сучасні тенденції розвитку підприємницьких структур в Україні за поділом їх на суб'єкти великого, середнього та малого підприємництва; виявлено їх основні проблеми; підкреслено вагомість вкладу суб'єктів малого та середнього підприємництва у розвиток економіки країни; зроблено висновок про те, що торгівля виступає структуроутворюючою галуззю економіки України.

Досліджено ризикоутворюючий ландшафт діяльності підприємницьких структур, який формується через взаємодію таких ключових компонентів як система глобальних ризиків, система зовнішніх та система внутрішніх підприємницьких ризиків. Проаналізовано глобальні ризики в цілому за окремими видами, а також рейтинги найбільш важливих підприємницьких ризиків для великих, середніх та малих підприємств. Сформовано систему зовнішніх ризикоутворюючих чинників, що впливають на діяльність підприємницьких структур, складено реєстри зовнішніх та внутрішніх підприємницьких ризиків.

Проведено оцінку підприємницьких ризиків за запропонованим науково-методичним підходом до оцінки впливу зовнішніх та внутрішніх ризиків на діяльність підприємницьких структур у сфері торгівлі, який

передбачає розрахунок інтегральних показників, сформованих на основі інтегрування оцінок критичних зовнішніх ризиків (політико-правових, загально-економічних, галузевих та соціально-поведінкових) та внутрішніх ризиків (операційні (виробничі), комерційні, фінансові, інвестиційні, інформаційні та кадрові), що дозволяє об'єктивно оцінити ризикоутворюючий ландшафт підприємницької діяльності підприємств та розробити комплекс відповідних управлінських рішень щодо нівелювання наслідків настання ризикових подій.

У *третьому розділі* «Удосконалення системи управління підприємницькими ризиками» розроблено комплекс моделей управління підприємницькими ризиками, який інтегрує антиципативну, превентивну, реактивну та реабілітаційну моделі, кожна з яких має певні цільові критерії та органічно доповнює іншу.

Обґрунтовано ключове значення в системі управління ризиками ризик-орієнтованої культури, охарактеризовано її основні завдання та сформовано комплекс вимог до ризик-менеджерів. Розроблено систему управління ризиком, яка ґрунтується на інтегрованому підході та включає взаємопов'язані підсистеми забезпечення, стратегічного планування, ідентифікації та аналізу підприємницьких ризиків, регулювання впливу ризиків на підприємницьку діяльність та контролю недопущення ризикової ситуації. розроблено науково-методичний підхід до оцінки рівня розвитку компетенцій ризик-менеджерів, який передбачає розрахунок інтегрального показника розвитку компетенцій ризик-менеджерів, сформованого на основі нечітко-логічних локальних оцінок одинадцяти компетенцій у сфері управління ризиками.

Запропоновано науково-методичний підхід, відмінною рисою якого є визначення потенціалу стратегем (на основі індикаторів рівня зовнішніх та внутрішніх ризиків та фактичного рівня розвитку компетенцій ризик-менеджерів). Залежно від сили потенціалу стратегем запропоновано превентивну, домінантну, компромісну та реактивну стратегії управління ризиками; сформовано комплекс стратегій розвитку підприємницьких структур

в умовах ризику: проактивна, прогностична, адаптивна та антикризова, які характеризують масштаби та характер стратегічних змін за рівнем інноваційності.

Запропоновано механізм ризикозахищеності підприємницьких структур, практична реалізація якого здійснювалась шляхом обґрунтування моделей та методів управління ризиками для кожної групи підприємницьких структур. Розроблено приклад програми управління ризиками, у якій узагальнюються та деталізуються ризикозахисні заходи за цільовими показниками вартості ризиків, конкретними виконавцями та роботами, а також визначаються обсяги та джерела фінансування цих заходів.

Практичне значення отриманих результатів дисертаційної роботи полягає у тому, що напрацьовані теоретичні та методологічні положення є універсальними та можуть бути використані підприємницькими структурами різних розмірів та різних форм власності. Наукові результати дисертації впроваджено у діяльність ТОВ «ПРО-КОНСАЛТІНГ» (довідка № 4578-10/23 від 13.10.2023 р.); ТОВ «Біоніка Одеса» (довідка № 2/10 від 12.10.2023 р.); ПрАТ «Одеський коньячний завод» (довідка № 11/05 від 16.05.2023 р.). Результати дисертаційної роботи використані у науково-дослідницькій діяльності Національного університету «Одеська політехніка» МОН України (довідка № 1698/174-07 від 12.10.2023 р.). Результати впроваджено у навчальний процес Національного університету «Одеська політехніка» МОН України у навчально-методичних матеріалах з дисциплін «Безпека бізнесу», «Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків в підприємницькій діяльності», «Інвестиційний аналіз підприємницьких проектів» і виконанні кваліфікаційних робіт здобувачами вищої освіти (довідка № 1700/174-07 від 12.10.2023 р.).

Ключові слова: внутрішні ризики, експертна оцінка, зовнішні ризики, класифікація, концепція, компетенції, методологія, модель, оцінка, підприємницька діяльність, підприємницькі структури, підприємництво, принципи, проблеми, програма, ризик, ризик-менеджер, ризикоутворюючий

ландшафт, розвиток, система, стандарти, стратегія, торгівля, управління, функції.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Монографії

1. Kotov B., Frolova L. Strategic imperatives of economic systems management in the context of global transformations: scientific monograph / edited by Dr.oec. Prof. Maksym Bezpartochnyi, Dr.oec. Prof. Viktoriia Riashchenko, Dr.paed. Nina Linde. Riga: Institute of Economics of the Latvian Academy of Sciences, 2021. 205 p. (0,48 д.а., особистий внесок здобувача: розділ 2.2 *Theoretical and methodological aspects of business risk management in an innovative economy* – 0,32 д.а.).

Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу

2. Kotov B., Frolova L., Yermak S., Koriavchenkova T. Assessment of the Socio-Economic Effectiveness of Enterprises Inclusive Development Under the Risk-Oriented Management Conditions (2022). Journal of Hygienic Engineering and Design. Vol. 40. P. 174-183. (Scopus). URL: <https://keypublishing.org/jhed/jhed-volumes/jhed-volume-40-fpp-10/> (1,15 д.а., особистий внесок здобувача: розроблено підхід до моделювання складових комплексного інтегрального показника в умовах ризик-орієнтованого управління – 0,31 д.а.).

Статті в наукових виданнях, включених до переліку фахових видань України

3. Котов Б.В. Сутність поняття «підприємницький ризик» та передумови його виникнення. *Причорноморські економічні студії*:

економічний науково-практичний журнал. 2021. №72-1. С. 100-105.
<https://doi.org/10.32843/bses> (0,77 д.а.).

4. Котов Б.В., Продіус О.І., Приходько О.М., Огданський К.М. Управління людським капіталом в умовах сталого розвитку підприємств. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. №3. С. 22-25. (0,16 д.а.). Котов Б.В., Продіус О.І., Приходько О.М., Огданський К.М. Управління людським капіталом в умовах сталого розвитку підприємств. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. №3. С. 22-25. <https://doi.org/10.37634/efp.2022.3.5> (0,58 д.а., особистий внесок здобувача: доведено доцільність застосування методів бізнес-аналітики та моделювання для оцінки розвитку компетенцій ризик-менеджерів підприємницьких структур – 0,16 д.а.).

5. Котов Б.В., Фролова Л.В. Тенденції розвитку підприємницьких структур в Україні. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2022. С. 52-62. <https://doi.org/10.15276/EJ.04.2022.6> (0,85 д.а., особистий внесок здобувача: сформульовано основні тенденції розвитку підприємницьких структур в Україні, виявлено основні проблеми їх розвитку – 0,73 д.а.).

6. Котов Б.В. Обґрунтування механізму ризикозахищеності підприємницьких структур. *Економіка: реалії часу*. 2023. №3(67). С. 89-98. <http://doi.org/10.5281/zenodo.10198991> (0,88 д.а.).

Опубліковані праці апробаційного характеру

7. Котов Б.В. Підходи до управління підприємницькими ризиками. *Підприємництво і торгівля: тенденції розвитку*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 20-21 травня 2021 р.). Одеса: Державний університет «Одеська політехніка», 2021. С. 369-371. (0,23 д.а.).

8. Котов Б.В. Методи оцінки підприємницьких ризиків. *Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки* (частина II): матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 23-24 листопада 2021 р.). Львів :

Львівський науковий форум, 2021. С. 19-20. (0,14 д.а.). URL: <https://economics.net.ua/wp-content/uploads/2022/04/contents.pdf>

9. Котов Б.В. Розвиток концепції ризик-менеджменту. *Формування ефективної системи управління та публічного адміністрування в умовах транзитивної економіки: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції* (Харків, 21 вересня 2022 р.). С. 47-49. (0,18 д.а.).

10. Котов Б.В. Дослідження функцій підприємницького ризику. *Science, Education, Innovation: Topical Issues and Modern Aspects: Scientific Collection «InterConf»*, (126) with the Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference (Tallinn, Estonia, September 26-28, 2022). P. 13-15. (0,13 д.а.). URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/1342/1370>

Опубліковані праці, що додатково відображають наукові результати дисертації

11. Котов Б.В. Економіка підприємництва: Підручник / за ред. д.е.н., проф. Л.В. Фролової. Одеса, Бондаренко М.О., 2020. 708 с. (40,2 д.а., особистий внесок здобувача: Розділ 28. Економіка банківської сфери – 1,5 д.а.).

SUMMARY

Kotov Bohdan Volodymyrovych. Business risk management. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Thesis for the Doctor of Philosophy scientific degree in specialty 076 – Entrepreneurship, trade and exchange activity. – Odesa Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Odesa, 2023.

The dissertation work is devoted to the solution of the actual scientific task of business risk management on the example of business structures in the field of trade.

The *introduction* contains a justification of the relevance of the research, definition of the object, subject, tasks and research methods; connection of work with scientific programs, plans, topics; the main provisions of scientific novelty and the practical significance of the obtained results; personal contribution of the acquirer.

In the *first chapter* "Theoretical and methodological foundations of business risk management" the content of the categories "risk" and "business risk" and the main concepts that form them: "uncertainties", "probabilities", "dangers" and "threats" are investigated; the general classification of risks and the classification of business risks by types of economic activity are provided; the main functions of entrepreneurial risk are disclosed.

The evolution of key events forming the concept of risk management is highlighted; the essence of the concepts of "risk management" and "business risk management" is clarified; the main principles, structure, stages, approaches to business risk management are determined; methods of business risk assessment were analyzed; a conceptual scheme of business risk management was developed, focused on the development of effective strategic solutions by choosing the optimal strategy for business risk management in conditions of uncertainty of the business environment.

The main standards, methodologies and risk management programs of business structures have been studied and analyzed. It was determined that the approaches to the organization of the risk management process, presented in the

standards, methodologies, and risk management programs, have a general, interdisciplinary nature, and differ in different levels of detail.

The results of theoretical studies served as a basis for further assessment of business risks and the development of effective strategic decisions regarding the improvement of their management system.

In *the second chapter* "Diagnostics of business risks and the risk-creating landscape of entrepreneurial activity" the current trends in the development of entrepreneurial structures in Ukraine are studied, dividing them into large, medium and small business entities; their main problems were identified; the importance of the contribution of small and medium-sized enterprises to the development of the country's economy is emphasized; it was concluded that trade is a structure-forming branch of the economy of Ukraine.

The risk-generating landscape of business structures, which is formed through the interaction of such key components as the system of global risks, the system of external and the system of internal business risks, has been studied. Global risks were analyzed by individual types, as well as ratings of the most important business risks for large, medium, and small enterprises. A system of external risk-creating factors influencing the activity of business structures has been formed, registers of external and internal business risks have been compiled.

An assessment of business risks was carried out according to the proposed scientific and methodological approach to assessing the influence of external and internal risks on the activity of business structures in the field of trade, which involves the calculation of integral indicators formed on the basis of the integration of assessments of critical external risks (political-legal, general economic, industry and socio-behavioral) and internal risks (operational (production), commercial, financial, investment, information and personnel), which allows to objectively assess the risk-generating landscape of entrepreneurial activity of enterprises and develop a set of appropriate management decisions to mitigate the consequences of the occurrence of risky events.

In *the third chapter*, "Improving the business risk management system", a set of business risk management models has been developed, which integrates

anticipatory, preventive, reactive and rehabilitation models, each of which has certain target criteria and organically complements the other.

The key importance of a risk-oriented culture in the risk management system is substantiated, its main tasks are characterized, and a set of requirements for risk managers is formed. A risk management system has been developed, which is based on an integrated approach and includes interconnected subsystems of provision, strategic planning, identification and analysis of business risks, regulation of the impact of risks on business activities, and control of the prevention of a risky situation. A scientific and methodical approach to the assessment of the level of development of the competencies of risk managers has been developed, which involves the calculation of an integral indicator of the development of the competencies of risk managers, formed based on fuzzy logical local assessments of eleven competencies in the field of risk management.

A scientific and methodological approach is proposed, the distinguishing feature of which is the determination of the potential by the strategist (based on indicators of the level of external and internal risks and the actual level of development of the competencies of risk managers). Depending on the strength of the potential, the strategist proposed preventive, dominant, compromising, and reactive risk management strategies; a complex of strategies for the development of business structures in conditions of risk was formed: proactive, prognostic, adaptive and anti-crisis, which characterize the scale and nature of strategic changes according to the level of innovativeness.

A risk protection mechanism for business structures was proposed, the practical implementation of which was carried out by substantiating risk management models and methods for each group of business structures. An example of a risk management program has been developed, in which risk protection measures are summarized and detailed by target indicators of the cost of risks, specific performers and works, as well as the scope and sources of financing of these measures are determined.

The practical significance of the obtained results of the dissertation work is that the developed theoretical and methodological provisions are universal and can be used by business structures of different sizes and different forms of ownership.

The scientific results of the dissertation have been implemented in the activities of PRO-CONSULTING LLC (certificate No. 4578-10/23 dated October 13, 2023); "Bionics Odesa" LLC (certificate No. 2/10 dated October 12, 2023); PJSC "Odesa Cognac Plant" (certificate No. 11/05 dated May 16, 2023). The results of the dissertation work were used in the research activities of the Odesa Polytechnic National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine (certificate No. 1698/174-07 dated October 12, 2023). The results were implemented in the educational process of the Odesa Polytechnic National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine in educational and methodological materials for the disciplines "Business Security", "Justification of economic decisions and risk assessment in business activities", "Investment analysis of business projects" and the performance of qualification works by students of higher education (certificate No. 1700/174-07 dated October 12, 2023).

Keywords: internal risks, expert assessment, external risks, classification, concept, competencies, methodology, model, assessment, entrepreneurial activity, entrepreneurial structures, entrepreneurship, principles, problems, program, risk, risk manager, risk-generating landscape, development, system, standards, strategy, trade, management, functions.

LIST OF THE APPLICANT'S PUBLICATIONS

Monographs

1. Kotov B., Frolova L. Strategic imperatives of economic systems management in the context of global transformations: scientific monograph / edited by Dr. oec. Prof. Maksym Bezpartochnyi, Dr. oec. Prof. Viktoriia Riashchenko, Dr. paed. Nina Linde. Riga: Institute of Economics of the Latvian Academy of Sciences, 2021. 205 p. (*personal contribution: section 2.2 Theoretical and methodological aspects of business risk management in an innovative economy*).

Articles in periodical scientific publications of other countries that are members of the Organization for Economic Cooperation and Development and/or the European Union

2. Kotov B., Frolova L., Yermak S., Koriavchenkova T. Assessment of the Socio-Economic Effectiveness of Enterprises Inclusive Development Under the Risk-Oriented Management Conditions (2022). *Journal of Hygienic Engineering and Design*. Vol. 40. P. 174-183. (Scopus). URL: <https://keypublishing.org/jhed/jhed-volumes/jhed-volume-40-fpp-10-svitlana-yermak-larysa-frolova-tetiana-koriavchenkova-bohdan-kotov-2022-assessment-of-the-socio-economic-effectiveness-of-enterprises-inclusive-development-under-t/> (personal contribution: developed an approach to modeling the components of a complex integral indicator in conditions of risk-oriented management).

Articles in professional publications of Ukraine

3. Kotov B. The essence of the concept of "entrepreneurial risk" and the prerequisites for its occurrence. *Black Sea economic studies: an economic scientific and practical journal*. 2021. No. 72-1. P. 100-105. <https://doi.org/10.32843/bses>

4. Kotov B., Prodius O., Prykhodko O., Ogdanskyi K. Human capital management in the conditions of sustainable development of enterprises. *Economy. Finances. Right*. 2022. No. 3. P. 22-25. <https://doi.org/10.37634/efp.2022.3.5>

5. Kotov B., Frolova L. Trends in the development of entrepreneurial structures in Ukraine. *Economic Journal of Odessa Polytechnic University*. 2022. P. 52-62. <https://doi.org/10.15276/EJ.04.2022.6>

6. Kotov B. Justification of the mechanism of risk protection of business structures. *Economy: realities of time*. 2023. №3(67). C. 89-98. <http://doi.org/10.5281/zenodo.10198991>

Published works of approbation nature

7. Kotov B.V. Approaches to business risk management. Entrepreneurship and trade: development trends: materials of the 4th International Scientific and Practical Conference (Odesa, May 20-21, 2021). Odesa: Odesa Polytechnic State University, 2021. P. 369-371. URL: <https://economics.net.ua/wp-content/uploads/2022/04/tezy.pdf>

8. Kotov B.V. Methods of the business risks assessing. Theoretical and practical aspects of the development of science (part II): materials of the IV

International Scientific and Practical Conference (Lviv, November 23-24, 2021). Lviv: Lviv Scientific Forum, 2021. P. 19-20. URL: <https://economics.net.ua/wp-content/uploads/2022/04/contents.pdf>

9. Kotov B.V. Development of the concept of risk management. Formation of an effective system of management and public administration in the conditions of a transitive economy: materials of the IV International Scientific and Practical Conference (Kharkiv, September 21, 2022). P. 47-49.

10. Kotov B.V. Study of the functions of entrepreneurial risk. Science, Education, Innovation: Topical Issues and Modern Aspects: Scientific Collection "InterConf", (126) with the Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference (Tallinn, Estonia, September 26-28, 2022). P. 13-15. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/1342/1370>

Published works that additionally reflect the scientific results of the thesis

11. Kotov B.V. Entrepreneurship economics: Textbook / edited by Doctor of Economics, Prof. L.V. Frolova. Odesa, M.O. Bondarenko, 2020. 708 p. (personal contribution of the acquirer: Chapter 28. Economics of the banking sphere).